П. С. ЄЩЕНКО,
професор, доктор економічних наук,
головний науковий співробітник відділу економічної соціології
Інституту соціології НАН України,
вул. Шовковична, 12, 01121, Київ, Україна

ІНФОРМАЦІЙНА ЕКОНОМІКА — ШАНС ПОБУДОВИ НОВОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА ЧИ ІЛЮЗІЯ ШАНСУ?

Розкрито зміст інформаційної економіки як нового феномену системи господарювання, який виник на межі XX і XXI ст. у результаті інформаційно-технологічної революції. З'ясовано єдність і відмінності індустріальної та інформаційної економіки, необхідність урахування в економічній діяльності співвідношення якісних і кількісних характеристик при поліпшенні технологій і використанні знань та інформації в усіх процесах матеріального і нематеріального виробництва і розподілу, коли визначальною формою багатства стають інформація і цифра. Доведено, що розв'язання суперечностей, які виникають у процесі переходу до інформаційної моделі розвитку, потребує інтегрального підходу таких наук, як економіка, соціологія, філософія, психологія.

Ключові слова: інформаційна економіка; інноваційна діяльність; інформаційно-цифрові технології; технологічна революція; мережеві спільноти; фінансування інноваційної діяльності; соціально-економічна система; стратегія розвитку; нова модель соціально-економічного розвитку.

Бібл. 17; табл. 2; рис. 1.

UDC 330.101

PETRO ESHCHENKO,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Principal Researcher of the Department of Economic Sociology
Institute of Sociology of the NAS of Ukraine,
12, Shovkovychna St., Kyiv, 01121, Ukraine

INFORMATION ECONOMY: A CHANCE TO BUILD A NEW MODEL OF SOCIAL DEVELOPMENT OR AN ILLUSION OF A CHANCE?

The content of the information economy as a new phenomenon of the management system that emerged at the turn of the XX and XXI centuries as a result of the information and technological revolution is revealed. The author clarifies the unity and differences of the industrial and information economy and the need to take into account the interrelation of qualitative and quantitative characteristics in economic activity, while improving technologies and using knowledge and information in all processes of material and non-material production and distribution, when information and numeral become the determining form of wealth. It is proved that the resolution of contradictions, arising in the process of transition to the information model of development, requires an integrated approach of such sciences as economics, sociology, philosophy, and psychology.

© Єщенко Петро Степанович (Eshchenko Petro), 2019; e-mail: p.eshchenko@ukr.net.

Keywords: information economy; innovation activity; information and digital technologies; technological revolution; network communities; financing of innovation activity; socio-economic system; development strategy; new model of socio-economic development.

References 17; Tables 2; Figure 1.

Зміни, що відбуваються в житті сучасного світового співтовариства і в поведінці господарюючих суб'єктів під впливом інформаційно-цифрових технологій і мережевих спільнот як нового феномену системи господарювання, що формується, є незаперечним фактом. У цьому зв'язку перед урядами більшості країн світу постала проблема відтворення такої моделі подальшого соціально-економічного розвитку, яка була б здатна забезпечити належну конкурентоспроможність національної економіки на глобальних ринках високотехнологічних товарів, які є результатом досягнень сучасної інформаційно-технологічної революції (ІТР). Такою є модель інноваційного розвитку. Проте і саму інформаційну економіку, і шляхи її розвитку різні вчені, політики і господарники бачать по-різному. Дані питання мають велике теоретичне і практичне значення. Від їх розв'язання залежить майбутнє світового устрою людства, що вимагає пильної уваги вчених, зокрема суспільних наук.

Отже, **мета статті** – охарактеризувати інформаційну економіку, її особливості, шляхи формування та суперечності.

На основі статистичних даних показано, як така економіка впливає на соціально-економічне становище різних верств населення в розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, у тому числі в Україні. З огляду на це обґрунтовано необхідність розробки довгострокового плану стратегічного розвитку в нашій країні.

Про терміни

У світовій суспільній науці на даний час немає єдиної думки про сучасну економіку, яка перебуває у процесі переходу від індустріальної до постіндустріальної епохи. Економіку, що формується, називають: інформаційною, інформаційно-глобальною, цифровою, мережевою, знаннєвою тощо. Теоретики-суспільствознавці вважають, що трансформації в усіх сферах життя сучасного суспільства відбуваються на основі інновацій “третьої хвилі” та свідчать про настання посткапіталізму, суспільства загального добробуту. Разом з тим у нинішніх умовах глобалізації, зростаючих суперечностей між країнами і народами деякі суспільствознавці та політики сприйняли використання нового терміна як прийом для введення людей в оману, тобто, створюючи видимість перетворень, насправді залишити все без радикальних змін.

Спроба дати визначення терміна, який відповість на запитання: яка економіка відтворюється у XXI ст., заслуговує на увагу. Адже давно відома приказка: як корабель назвеш, так він і попливе. Це стосується й економіки. На наш погляд, економіка, що відтворюється на основі прискореного розвитку інформаційних технологій, повинна мати назву, яка впливатиме з її сутнісних ознак. Для цього слід використовувати ретроспективний підхід, тобто історико-логічний метод пізнання. Він дозволить проаналізувати зміни, які відбулися за період епохи інновацій. Вони розвиваються хвилеподібно вже понад 100 років, вступивши у свою “третю хвилю”.

“Перша хвиля” фактично почалася з винаходу двигуна внутрішнього згоряння в 1880 р. і відкриття Едісоном електростанції. Її розвиток охоплює період з

20-х років XIX до середини XX ст. і характеризує економіку, в якій домінують: машини, обладнання, метал, цемент та інші складові індустріальної цивілізації. “Друга хвиля” інновацій почалася приблизно в 1950-х роках. Економіка тоді була індустріальною, але в розвинутих країнах вона широко використовувала комп’ютери, відкриття квантової механіки, атомні електростанції, антибіотики, радіаційну медицину, генну інженерію. Визначальне місце в такій моделі економіки посідають обчислювальна техніка, система комп’ютерів, квантові обчислення. Оскільки останні без участі людини стали здійснювати операції з числами, перетворюючи і передаючи інформацію, то почалась інформаційно-цифрова революція. З огляду на це ряд учених називають сучасну економіку “цифровою”. Активне впровадження мережових форм в інституційні системи нинішнього господарського життя, на думку деяких авторів, свідчить про те, що економіка дедалі більше стає “мережевою”. Цілком можна погодитися з думкою як одних, так і інших авторів. Нинішня економіка реально стає “інформаційно-цифровою” та “інформаційно-мережевою”.

Головними технологіями “третьої хвилі” інновацій, на думку вчених, стануть геніка, нанотехнології та робототехніка. Вони внесуть кардинальні зміни у сфери матеріального і нематеріального виробництва, а також в усі інші сфери життя людей. Буде створено нові види діяльності та нові види продуктів, форми організації виробництва й освіти, лікування, відпочинку та багато іншого, що нам поки невідомо.

На нашу думку, сучасну економіку слід називати інформаційною, оскільки вона, з огляду на види діяльності, на даний час стає домінуючою. Водночас вона є і цифровою, і мережевою, і глобальною. Якою вона стане в період її зрілості, ми поки що знати не можемо. Щодо знаннєвої економіки, то будь-яка економіка є такою, вона завжди — результат знань людини у взаємодії з виробленими нею засобами виробництва і природним середовищем, в якому вона живе.

Особливості та суперечності формування інформаційної економіки

Важливими питаннями в пізнанні інформаційної економіки є з’ясування її відмінностей від індустріальної економіки і розкриття особливостей. Таке пізнання дозволить при формуванні нової моделі економіки науково обґрунтувати її ефективні способи, методи, інструменти та правила управління. Саме тому даним проблемам надається велика увага в сучасних наукових дослідженнях. Один з найавторитетніших дослідників інформаційної епохи М. Кастельс пише: “Інформаційна економіка являє собою відмінну від індустріальної соціально-економічну систему зовсім не через різні джерела зростання продуктивності. В обох випадках знання і опрацювання інформації є важливими елементами економічного розвитку, як показує, наприклад, історія науково орієнтованої хімічної промисловості або управлінська революція, що породила фордизм. Відмінність полягає в остаточному використанні потенціалу продуктивності зрілої індустріальної економіки в результаті переорієнтації на технологічну парадигму, в основі якої лежать інформаційні технології” [1, с. 103–104]. І далі вчений продовжує: “Хоча інформаційно-глобальна економіка відрізняється від індустріальної, між ними немає логічних суперечностей. Інформаційна економіка — це багатоманітність індустріальної. Вона полягає в глибокому поліпшенні технології та використанні знань та інформації в усіх процесах матеріального виробництва і розподілу на підставі гігантського стрибка вперед, у розмаху і можливості системи поведінки” [1, с. 104].

Інформаційно-мережеве суспільство, на думку авторів монографії “Ієрархія і мережі в інституційній архітектоніці економічних систем” [2], істотно відрізняється

від закономірностей індустріального суспільства, з якого воно виростає, але яке і заперечує разом з усією його доіндустріальною передісторією. Інформаційно-мережеве суспільство – це діалектичне заперечення історії людського суспільства як такого і перехід до постлюдського суспільства, в якому людина перестає бути головним суб'єктом мислення і дії, вона стає органом нового глобального суб'єкта. Мережева людина (netman), формування якої починається сьогодні, є лише перехідною ланкою до нового глобального суб'єкта. Розвиток мережевого характеру суспільства не тільки відкриває величезні перспективи, про що переважно говорять, але й створює величезні фундаментальні ризики, чого не помічають. Він веде до фрагментації, розкладання і розпаду людського суспільства і особистості [2, с. 9–10].

Засновник і президент Всесвітнього економічного форуму К. Шваб вважає, що Четверта промислова революція почалася приблизно у 2000 р., будучи надбудовою Третьої. Вона полягає у використанні ширшого впливу цифрового світу в усіх аспектах сучасного життя. Шваб переконливо доводить, що нова революція – не просто продовження попередньої. За його словами, Четверта промислова революція є абсолютно новою віхою і характеризується розмиванням відмінностей між фізичною, цифровою і біологічною сферами. Стрімке зростання кількості технологічних проривів у таких різноманітних галузях, як квантові обчислення, біотехнології, штучний інтелект, робототехніка і нанотехнології – і особливо в синергії між ними, – глибоко змінює майже всі форми людської діяльності. Крім того, відмінністю нової революції є експоненціальна швидкість, з якою вона розгортається; безпрецедентні широта і глибина її наслідків; а також те, як вона руйнує і трансформує компанії, галузі, країни і навіть людське суспільство. Четверта промислова революція обіцяє бути небувалою як з глобальних причин, так і за своєю руйнівною силою.

Як бачимо, відтворювана інформаційна економіка по-різному трактується вченими, але спільним в їх судженнях є те, що вона і творча, і руйнівна. На відміну від індустріальної економіки, в якій визначальним продуктом і формою багатства є засоби виробництва у вигляді виробничих будівель, споруд, верстатів, устаткування, інструментів і енергетично-сировинних ресурсів, в інформаційній економіці такими стають інформація і цифра. Природним середовищем, в якому відтворюється така економіка, стає мережа, що має власні способи взаємодії і тим самим протистоїть системі взаємозв'язків, відтворюваних індустріальним суспільством. Особливістю мережі в умовах дедалі більшого підпорядкування національних економік транснаціональним корпораціям (ТНК) і глобалізації стає, з одного боку, нерівномірний розподіл створених благ серед споживачів у глобальному світі, а з іншого – заперечення національних, культурних, етнічних цінностей.

Економіка, що відтворює продукти у вигляді інформації та нових знань, на думку багатьох суспільствознавців, входить у суперечність з ринковою економікою і капіталістичним способом виробництва. П. Мейсон доводить, що технологічна революція останніх десятиліть створила для економіки умови, в яких інформаційні технології, нові форми власності та способи поділу праці, відпочинку та зарплати зіштовхуються із старими принципами функціонування виробничих і ринкових відносин, приватної власності. Мережеве покоління, що має доступ до безлічі інформаційних ресурсів, виробляє абсолютно нові цінності, правила і норми поведінки. Це означає, що базові підстави для посткапіталізму вже закладено у фундамент глобальної соціально-економічної системи. На думку вченого, головна суперечність сьогодні – між можливістю безперешкодного отримання безкоштовних товарів та

інформації і системою монополій, банків і урядів, які намагаються добитися того, щоб їх було мало і щоб вони продавалися [3, с. 20]. Автор доводить, що економіка, заснована на інформації, з її тенденцією до створення продуктів з нульовими витратами та слабкими правами власності, не може бути капіталістичною [3, с. 249]. Інформаційні технології нагально вимагають необхідності розробки плану-проекту, що передбачає відхід економіки від капіталізму [3, с. 300].

Автор Третьої промислової революції Дж. Ріфкін вважає, що до середини нинішнього століття багато видів комерційної діяльності перейдуть під контроль інтелектуальних технологічних систем, що вивільнить значну частину людей для створення соціального капіталу в некомерційному громадянському суспільстві, яке стане домінуючим сектором у другій половині XXI ст. [4, с. 17].

На думку А.А. Гриценка, перехід до інформаційно-мережевого суспільства робить інформацію панівною формою продукту, на виробництво якого витрачають дедалі більш зростаючу частину суспільного часу. А мережа є природним середовищем перебування інформації. У процесі передавання інформації та її обміну ніхто нічого не втрачає, а всі лише збагачуються знаннями. Зробити інформацію загальною власністю означає, що кожен індивід стане її власником. Індивідуальна і суспільна власність у такому разі діалектично збігаються. Нічого подібного у принципі не може бути з матеріальними благами [5, с. 88].

Нинішні реалії свідчать про те, що сучасний етап світового розвитку є переломним і вимагає формування нової соціально-економічної системи. Безсумнівно, що він визначатиме долі людства у XXI ст. Радикальні зміни в усіх сферах життя, що відбуваються завдяки інформаційно-цифровим технологіям, дедалі більше впливають на всі зрізи життя людства, у тому числі в Україні. Реальністю є такі тенденції, як заміна фізичної та розумової праці роботами, прискорене зростання нематеріального виробництва, нові підходи до освіти і підготовки кадрів тощо.

Разом з тим посилюються соціально-економічні, національні, ідеологічні, релігійні та інші суперечності і конфлікти між різними країнами і різними верствами населення всередині кожної з них. Природно, що подолати небажаний, а часом і небезпечний для всього людства розвиток подій на базі теоретичних схем, що відображають природу капіталістичного суспільства та індустріальної епохи, не вдасться. Саме тому необхідним є пошук нових теоретичних підходів до соціально-економічного життя, адекватних вимогам глобальних змін у світі, зумовлених інформаційно-цифровими технологіями. З одного боку, це дозволить виробити адекватну окресленим викликам нову політику, що дасть можливість інститутам і політикам, які її здійснюють, врахувати перехідні процеси, зумовлені зміною характеру в суспільному житті. А з іншого — зробить менш болючим перехід до нового технологічного і соціально-економічного укладу життя.

Інформаційні технології не створюють нової, стабільнішої форми капіталізму, а розхилюють його, роз'їдаючи ринкові механізми, підточуючи права власності та руйнуючи колишні взаємозв'язки між зарплатами, працею і прибутком. Підтвердженням цьому є дані, наведені в доповіді Global Wealth Report-2017, підготовленій економістами швейцарського банку Credit Suisse. У ній наголошується, що частка світових багатств, що належить 1% найзабезпеченіших людей, сьогодні ще більше підвищилася і становить 50,1% порівняно з 42,5%, зафіксованими в момент розпаду фінансової кризи 2008 р. Нині 70% дорослого працездатного населення володіє менше ніж 3% сукупного багатства світу, що становить менш як 10 тис. дол. у розрахунку на 1 особу. Разючі диспропорції в розподілі суспільних благ на користь ба-

гатіїв мають особливо цинічний вигляд на фоні масового зубожіння тих, хто своєю працею виробляє суспільні блага. Як відомо, сьогодні кожен десятий з працюючих на планеті людей належить до категорії бідних. Так звані працюючі бідні – одне з явищ, яке найочевидніше відображає несправедливість розподільчих механізмів наявної економічної системи [6, с. 13–14].

Про глобальну нерівність пишуть економісти, соціологи, політики. Водночас деякі вчені вважають, що істотне зростання на межі тисячоліть економік Китаю та Індії, найбільш населених країн світу, сприяло деякому скороченню світової нерівності. Цю точку зору поділяє Б. Міланович. У створеній ним діаграмі (так звана “крива слона”) обґрунтовується процент змін у доходах різних децилів (шарів) світового населення. Високе процентне зростання спостерігаємо в середній частині світового розподілу доходів (“спина слона”), значно менше зростання – у другому децилі та більш стрімке – у верхньому децилі (“хобот слона”).

Індикатори глобальної нерівності

Побудовано автором за [7].

Аналізуючи “криву слона”, С.П. Чандрасекхар і Дж. Гош акцентують увагу на необхідності взяти до уваги два важливі факти. По-перше, “криву слона” засновано на пропорційному процентному збільшенні доходів на душу населення, отже, із зниженням початкового доходу зростає пропорційне збільшення. Якщо йдеться про менші доходи, то зростання пропорційності може значно збільшитися в абсолютному вираженні. Наприклад, збільшення доходу на душу населення, який дорівнює 1000 дол., на 20% дозволить отримати додаткові 200 дол. Але це становитиме всього 1% від доходу на душу населення в розмірі 20 тис. дол. Тому варто розглянути реальні зміни доходів, щоб побачити, як насправді відбувається розрив між ними. “Спина слона” в середині стає схожою на хокейну ключку з ледь помітним вигином, за винятком верхніх показників, які демонструють стрімке зростання. По-друге, важлива проблема, на думку авторів, полягає в тому, що ці доходи в будь-якому випадку оцінюються за допомогою валютних курсів за паритетом купівельної спроможності (ПКС), а не ринкових валютних курсів. Існує безліч підстав вважати, що оцінки ПКС завищують доходи людей у бідних країнах, що не дозволяє повною мірою оцінити глобальну нерівність. Це і є різницею в ПКС, яка

з плином останніх десятиліть значно збільшилася. Різниця між ПКС 10% вищого прошарку населення і ПКС 50% населення з доходом, нижчим від середнього, була на 5% більшою за ринковим валютним курсом, ніж за паритетом купівельної спроможності в 1980 р. Але до 2015 р. різниця між ними подвоїлась, а це означає, що протягом даного періоду за ПКС дедалі більше недооцінювалася глобальна нерівність. Фактично, рівень світової нерівності стане набагато більшим, ніж можна визначити, керуючись значеннями валютних курсів, отриманими за ПКС. Усе це говорить про те, що змінилося реальне розуміння картини світового ВВП і зростаюче значення країн, що розвиваються, повинно базуватися на ринкових валютних курсах. Особливо вони застосовуються, коли йдеться про питання світової економічної могутності, оскільки за їх допомогою здійснюються всі міжнародні операції [7].

Апріорі кожна держава прагне до незалежності та стабільності. Очевидним є і те, що досягти цього можливо за економічного процвітання. Політологи А. Переворський і Ф. Лімонжі аргументують, що існування бідного демократичного суспільства часто закінчується крахом. За їхніми даними, на відносну безпеку можуть розраховувати лише багаті демократичні держави, де ВВП на душу населення перевищує 14 тис. дол. *.

Мережеві спільноти як феномен сучасної господарської системи перетворюють представників соцмереж на господарів грошей поряд з фінансовими магнатами світу. Таке явище стає не тільки згубним для розвитку будь-якої країни, але й призводить до знищення демократії та ринку. Це проявляється у спекулятивному збагаченні, тобто набагато швидше зростають доходи від капіталу, ніж від продуктивної праці. Саме спекулятивно нажитий, а не зароблений капітал став найсерйознішою причиною зростаючої нерівності. Фінансовий сектор у надмірній гонитві за багатством відірвався від своєї основної функції — сприяти розвитку реального сектору економіки — і спрямований переважно на збільшення багатства найзаможніших людей. У звіті Oxfam показано, що 82% нового фінансового багатства, створеного у світі за останній рік, надійшло до 1% найбагатших людей. Завдяки цьому багатству можна було б сім разів ліквідувати надзвичайну бідність, але добробут найбідніших 50% населення не змінився зовсім. Міністр фінансів у британському тіньовому кабінеті Дж. Макдоннелл (John McDonnell) в інтерв'ю газеті Guardian від 26 січня 2018 р. різко розкритикував небезпечну помилку, в черговий раз викладену у звіті про глобальні ризики на 2018 р. (Global Risks Report 2018, Давос), в якому проголошено, що “відбувається зростання світової економіки”. На його думку, економічна система очевидно “махлює” заради кількох людей за рахунок багатьох. Тому він попереджає: якщо нашу шахрайську економічну систему докорінно не змінити, а її правила не переписати, то люди зажадають змін. Ми вже бачили перші сплески цих вимог по всьому світу. Світова еліта, яка збирається в Давосі, ризикує викликати лавину соціального невдоволення, що змете і їх, і їх гнилу систему. Нам потрібні системні зміни, а не просто поправки. Нині дедалі більше авторів доходять висновку, що процес посилення нерівності в сучасному суспільстві має об'єктивний характер, пов'язаний із самою суттю постіндустріального та фінансового капіталізму.

Є ще одна дуже важлива особливість, зумовлена інформаційною революцією. Йдеться про зміни у відносинах капіталістичної приватної власності, яка під впливом прискореного поширення обсягів продуктів нематеріальної економіки

* От заката столетия демократии к глобальному доминированию автократии? // Газета 2000. — 2018. — № 18-19 (864) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.2000.ua/v-pomere/forum/puls/ot-zakata-stoletija-demokratii-k-globalnomu-dominirovaniju-avtokratii.htm>.

істотно трансформується. Наприклад, комп'ютер та Інтернет стають суспільним надбанням, що, по суті, дозволяє дедалі зростаючій кількості людей різних країн світу здобувати знання для особистого користування. На місце найманого робітника, який отримує заробітну плату, приходить трудівник-виробник, який запрошений сам піклуватися про свою освіту, підвищення кваліфікації, медичне страхування та ін. На місце експлуатації заступають самоексплуатація і самозбут "людино-підприємств", незліченних "Я – АТ" [8, с. 13].

Разом з тим деякі вчені вважають, що технологія блокчейн робить глобальну систему здатною реєструвати майнові права в масштабах усієї планети на єдиній комп'ютерній платформі. На їхню думку, це дозволить замість усунення приватної власності в боротьбі за марксистську рівність у бідності дарувати майнові права всьому людству. Там, де гарантовані майнові права, також гарантовані процвітання, свобода і багатство, які несуть істинний мир і стабільність.

Така точка зору наражається на гостру критику, тому що (завдяки прийнятим "демократичним шляхом" законам) створена система розколола суспільство на людей багатих і бідних. Останні становлять більшість і за існуючої правової системи такими і залишаються, і їх спадкоємці також. К. Басу пише, що в моделі системи вільного ринку, яка переважає в розвинутих країнах і до якої прагнуть інші держави, скорочується те, що на рівних підставах є спільною власністю всіх людей. Світові ж ресурси розподіляються таким чином: кожна частина виявляється такою, що належить якимось індивідам за правом власності. У більшості випадків право на володіння цими частинами і доходами з них, що поширюється на далеке майбутнє, належить невеликій групі населення разом з правом заповідати їх кому завгодно (звичай своїм нащадкам). Це означає, що в такій системі будуть люди, які народилися в гетто або нетрях і не мають спадщини, і будуть люди, які народилися з величезним багатством і здобудуть чудову освіту. І тому про конкуренцію між цими двома класами людей не може йтися. Перші будуть практично позбавлені можливості "досягти успіху", тоді як другим буде складно цього не зробити. Народжені у бідності, знедолені з самого початку, їх стан дедалі відчайдушніший, оскільки загальні ресурси, доступні майбутнім поколінням людей, які не мають спадщини, скорочуються через те, що чим далі, тим більше переходять у володіння приватних осіб, які залишають їх своїм дітям [9, с. 397–398]. Розуміючи цю ситуацію, прогресивно мислячі аналітики пропонують ввести закон про заборону спадщини. Згідно з ним кошти кожного індивіда з моменту його смерті переходять до держави, наприклад, в якийсь фонд, що є спільною власністю всіх громадян [9, с. 382].

Як бачимо, серед учених немає єдиної думки про приватну власність та її роль у світі розвитку науки, техніки і людини. З нашої точки зору, не можна погодитися з тим, що реєстрація майнових прав у масштабах усієї планети на єдиній комп'ютерній платформі дозволить дарувати майнові права всьому людству і забезпечить процвітання, свободу і багатство. Підтвердженням цього є майже 40-річний досвід комп'ютеризації та роботизації під впливом у тому числі цифрової революції, яка відбувається. Більше того, остання нагально вимагає оновлення всіх діапазонів життєдіяльності в економіці, науці, освіті, культурі та соціальній сфері. Технологічний прогрес, наприклад, сприяючи роботизації, породжує технологічне безробіття і неолуддизм (страх перед технологіями). Подібне явище американський соціальний футуролог Е. Тоффлер ще в 1965 р. назвав футурошоком.

Автоматизація та роботизація активно захоплюють усі галузі економічної діяльності, в тому числі матеріального і нематеріального виробництва. Це стосується виробництва засобів виробництва і предметів споживання, послуг виробничого та не-

виробничого характеру. Закономірним стає те, що всесвітньо відомі фірми, наприклад, Tesla, Nike, Adidas і багато інших, замінюють сотні тисяч співробітників роботами. Причому дана тенденція є характерною для країн, які займають провідні позиції у світі, зокрема для Китаю і США. Наприклад, у США за п'ять років кількість робітників на американських заводах зросла на 20%, а за дев'ять років промислових робітників у США буде вже 300%. До 2030 р. близько 2 млрд. молодих людей у всьому світі можуть стати безробітними через відсутність необхідних навичок або кваліфікації. Такий висновок робиться в дослідженні компанії Deloitte і Міжнародної коаліції бізнесу з розвитку освіти “Підготовка працівників завтрашнього дня до Четвертої промислової революції. План дій для компаній”.

У цьому зв'язку виникає чимало дуже складних проблем, однією з яких є освіта, що трансформувалася на даний час у ринкові відносини. Наприклад, діти забезпечених батьків навчаються у приватних елітних школах або в закордонних коледжах і ВНЗ, що веде до елітизації освіти та дедалі більшого розшарування суспільства на монополістичних і бюрократичних магнатів і безправних пролетарів розумової праці. Очевидно, що останні не можуть працювати у сферах високотехнологічного виробництва і різних структурах влади, їх доля — обслуговування елітних верств суспільства і малокваліфікована праця. Як наслідок, відтворюється ситуація, в якій, як передбачав К. Маркс, будуть створені бюрократичні магнати, що сидять на вершині соціальної піраміди, і безправні пролетарі розумової праці. Він писав: “Бюрократія є коло, з якого ніхто не може вискочити. Її ієрархія є ієрархія знання. Верхи покладаються на нижчі кола в усьому, що стосується знання деталей; а нижчі кола довіряють верхам в усьому, що стосується розуміння загального, і, таким чином, вони взаємно вводять одні одних в оману” [10, с. 255].

Технологічна революція, витісняючи працівників із сфери економічної діяльності, ставить перед суспільством питання про те, щоб або скоротити робочий день, або для працевлаштування заміненних роботами працівників створити нові робочі місця. Інформаційні технології відтворюють і нові загрози, про які раніше світ не знав. До них належить, наприклад, кіберзлочинність. У спільному звіті компанії McAfee, що займається кібербезпекою, та Центру стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) вказується, що збитки світової економіки від кіберзлочинців у 2017 р. становили близько 600 млрд. дол., або 0,8% глобального ВВП, а це є порівнянним з даними звіту за 2014 р., коли світові збитки оцінювалися в 445 млрд. дол.

На даний час дедалі більше вчених і військових замислюються над тим, що стрімке зростання технологічних проривів може стати безпрецедентною руйнівною силою. Штучний інтелект, поява розумних машин і якісно нової зброї в недалекому майбутньому можуть радикально змінити характер бойових дій, що поставить світ на межу катастрофи, оскільки “розумні техніка і технології” самі вирішуватимуть, в якому напрямі та з ким воювати.

Не викликає сумнівів, що ІТР, комп'ютеризація та цифровізація всіх сфер суспільного життя, врешті-решт, призведуть до розпаду зрілої наявної соціально-економічної системи. Адже вона, відповідно до законів діалектики, є внутрішньо суперечливою і одночасно стає розвинутим елементом наступної соціально-економічної системи. Такі позиції поділяють багато представників як суспільних, так і природничих наук. Ще Гегель стверджував, що плід розвитку є результатом руху. Але оскільки він є результатом одного рівня, то, як останній на цьому рівні, він разом з тим є початковим пунктом наступного рівня розвитку. Матерія, яка є розвинутою, володіє формою, що, у свою чергу, відтворює матерію для нової форми [11, с. 31–32].

Чи зробить Україна прорив до інформаційної економіки?

Реальністю сьогодення становить української економіки є її багаторічна стагнація, структурні деформації, деіндустріалізація, вплив висококваліфікованих кадрів за кордон, залежність від передових технологій і внутрішніх джерел фінансування, загальна бідність і надмірна диференціація в доходах, що відтворює безперервні соціальні суперечності та конфлікти, які проявляються в політичній та ідеологічній боротьбі між різними соціальними силами. Очевидно, що, не вирішивши окреслених проблем, нашій країні не вдасться перейти до інформаційної економіки і формування нової моделі розвитку. Для усунення цих суперечностей і негативних явищ нам слід науково обґрунтувати реальні причини провалів здійснюваних в Україні реформ. На нашу думку, найважливіші причини провалів є такими.

Перша. Україна після розпаду СРСР, ставши на шлях незалежного розвитку, не мала науково обґрунтованої мети реформ. Так звані реформи проводилися під популістськими гаслами: власність і влада народу. Як наслідок, країна не тільки не подолати застій, а й опинилася в глибокій економічній кризі, в соціальному і духовному занепаді. Не було враховано історичних, національних, культурологічних, морально-етичних та інших особливостей. У реформаторів не було уявлення про те, як відтворювати інститути нової моделі розвитку і як виконуватимуться новоприйняті закони.

Друга. Ринкові трансформації в Україні відбувалися без урахування, по-перше, соціального аспекту, по-друге, інверсійного характеру вітчизняної економіки, пов'язаного із зміною природного порядку економічних перетворень, по-третє, побудови внутрішнього ринку і прискореної переорієнтації в зовнішньоекономічних зв'язках на нові країни з розвинутою економікою. Як наслідок, сформувалася сировинна модель економіки, в якій руйнується промисловий потенціал, домінує низька вартість товару, втрачається захищеність особистості, її громадянські та особисті свободи. Проведені реформи не враховували інтересів людей, зайнятих у суспільному виробництві, і пенсіонерів. Перехід галузей соціальної сфери на ринкові рейки без соціальних амортизаторів та урахування об'єктивних можливостей і багаторічних цінностей (захищеність працюючих людей і тих, хто вийшов на пенсію, непрацездатних від безробіття та інфляції, безплатні охорона здоров'я та освіта, низька плата за житлово-комунальні послуги, моральне стимулювання), що склалися в нашій країні, спричинив скорочення купівельної спроможності більшості українців. Це перетворило Україну на сировинний придаток розвинутих країн, що, у свою чергу, погіршило структуру економіки і робить її залежною від світових цін на метали та сировинні товари, ставлячи тим самим загрозу на шляху застосування інновацій. Свідченням цього є переконлива і приголомшлива за своїми масштабами картина соціально-економічної деградації, яка здійснюється під гаслом ринкових реформ, присутності в Україні феномену "інноваційного дефолту" і формування "моделі зростання" на базі саморуйнівного фундаменту.

Третя. Тотальна приватизація державної власності утвердила монополію приватної власності, в тому числі у сфері природних монополій. З огляду на це механізм конкуренції є заблокованим, що сприяє розкручуванню спіралі цінового свавілля і призводить до втрати всіх підойм регулювання руху товарних і грошових мас. Держава і створені нею інститути, виробничо-науковий потенціал і природні багатства через революційні трансформації перетворилися на власність олігархіч-

ної еліти, яку зовсім не лякало те, що підприємства, які перейшли в приватну власність, протягом тривалого часу були нерентабельними. Для цього розроблено цілий ряд схем, які дозволяють приватному власнику отримувати особистий дохід, приховуючи створений прибуток. Маючи економічну і політичну владу, новостворена еліта суспільства значну частину приватизованого багатства перевела в офшори, тим самим захистивши себе від кризи всередині країни. Сумарно було виведено за кордон приблизно 167 млрд. дол. Отже, йдеться про виведення за кордон приблизно 8 млрд. дол. на рік [12]. А для знекровленої національної економіки безперервно випрошують мільярдні борги у МВФ.

Внаслідок такої політики в Україні невпинно зростає зовнішній борг, який станом на 31 березня 2018 р. склав 116,3 млрд. дол. Ключові показники зовнішнього боргу (порівняно із середніми для країн з низькими і середніми доходами) свідчать про надмірний рівень боргового навантаження і високий рівень боргових ризиків в Україні. Співвідношення зовнішнього боргу і ВНД (127,8%) перевищувало середній рівень у країнах з низькими доходами майже в 5 разів. Високий рівень зовнішнього сукупного боргу України відображає структурну слабкість і низьку конкурентоспроможність національної економіки. У 2017 р. частка переробної промисловості у ВВП становила 12,4%, тоді як у структурі експорту товарів частка трьох груп — продовольства і сировини для його виробництва, мінеральних продуктів, чорних і кольорових металів і виробів з них — досягла 78,5%. Причому за 2005–2017 рр. частка зазначених сировинних груп збільшилася майже на 10 процентних пунктів [13]. Виходу із ситуації, яка склалася в країні, не видно, оскільки за наступні три роки Україна повинна виплатити державний борг обсягом 1,2 трлн. грн. Це показує базовий сценарій прогнозу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України на 2019–2021 рр., в якому йдеться про погашення і обслуговування як внутрішніх, так і зовнішніх боргів. При цьому погашення боргу коштуватиме 720 млрд. грн., а обслуговування — 475 млрд. грн. Погашати державний борг Україна буде, зокрема, за рахунок нових запозичень *.

Здійснювана в нашій країні політика веде економіку до катастрофи, спричиняє бідність, злидні та вкрай низький рівень довіри до влади і створених нею інститутів. Відтворена в Україні модель соціально-економічного розвитку є антижиттєвою. Вона демонструє траєкторію довгострокового занепаду і переконує в тому, що коли рівень розвинутості економіки вимірюється тільки грошовими потоками, то багаті стають ще багатшими, а бідні — ще біднішими. Людина в такій економіці стає засобом, а не метою.

У сформованих реаліях заклики до вдосконалення інститутів, націлених на реалізацію інтересів панівної еліти, а також проведення різноманітних реформ, в які не вірить переважна більшість населення країни, не мають перспектив. Інститути треба покращувати, але не нині діючи, оскільки вони спрямовані на наздоганяючий розвиток і консервацію становища в країні. Інституції мають бути націлені на посилення інноваційного зростання, реіндустріалізацію, зменшення нерівності в розподілі матеріальних і духовних благ, забезпечення соціального захисту всіх членів суспільства і умов для розвитку людського капіталу. Отже, Україні необхідно змінити сам вектор розвитку: його головним напрямом має бути людина. Для цього потрібен перехід до нової моделі соціально-економічного розвитку.

* Украина за три года должна выплатить долгов на триллион гривен [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/ukraina-za-tri-goda-dolzhna-vyplatit-dolgov-na-trillion-griven-344497/>.

Четверта. Концепція перетворення українського суспільства повинна враховувати те, що сучасна інформаційна революція, по суті, витісняє товарно-грошові відносини, посилює вплив держави на соціально-економічні процеси, трансформує відносини власності, що відтворюють ринковокапіталістичну систему, в якій домінує плутократична власність. З огляду на це, як економічні відносини, так і форми господарювання, інститути і кадри, що керують та спрямовують суспільний розвиток, прагнуть зберегти наявний соціально-економічний лад. Це гальмує суспільний розвиток і стоїть на шляху нової моделі розвитку.

П'ята. У країні за наявності понад 300 різних партій відсутні соціальні сили, зацікавлені в докорінному перетворенні суспільства, які б відповідали реальним вимогам сучасної науково-технологічної революції, новим тенденціям розвитку в передових країнах. Не створивши таких соціальних сил і соціально орієнтованої програми розвитку суспільства, Україні не вдасться “сісти на колесо” інформаційної економіки і увійти до розвинутих країн світу. Виникає запитання: “З чого починати і що робити для подолання соціально-економічної кризи в Україні і переходу її на інноваційний шлях розвитку?”.

Вузький економічний підхід, заснований на застарілих економічних концепціях, що відбивають реалії епохи індустріалізму, не дозволяє дати відповідь на гострі запитання суспільного життя в нинішніх реаліях інформаційно-технологічної революції та переходу до інформаційної економіки, в якій інформація стає домінуючою формою продукту, на виробництво якого відводиться дедалі більша кількість часу і зайнятих у суспільстві людей. На нашу думку, вирішити ці питання можна лише шляхом переходу до принципово нової економічної політики і побудови інформаційно-мережевої моделі економіки. В умовах переходу до нової моделі економіки важливо, по-перше, осмислити, до чого призвели руйнування соціально-економічної системи за роки незалежності та відсутність науково обгрунтованої стратегії переходу на нову модель її розвитку, а по-друге, виробити адекватну сучасним вимогам інформаційно-технологічної революції внутрішню і зовнішню політику нашої країни. При цьому слід враховувати і те, що світова економіка розпадатиметься на макрорегіони, провалюючись у глобальну депресію, формуючи при цьому нові системи глобального і локального управління. Найбільш розвинуті макрорегіони, як свідчить здійснювана нинішня політика, докладуть усіх зусиль для того, щоб зберегти і законсервувати існуючу типологію країн світу: сировинні, товаровідтворюючі й ті, що виробляють технології, інформацію та наукові знання.

Ринкові трансформації на основі неоліберальної теорії в нашій країні завдали шкоди найважливішому ресурсу її виробничого потенціалу – людському капіталу. Підтвердженням цього став розгром кадрового потенціалу української науки. Це можна охарактеризувати такими показниками: загальна кількість науковців за 1991–2015 рр. зменшилася в 4,6 раза, в тому числі в галузевому секторі – в 4,17 раза, в секторі ВНЗ – у 2,8 раза, заводському – в 4,28 раза, а академічна наука зберегла 56% свого кадрового складу. Загальна кількість працюючих в установах НАН України зменшилася за роки незалежності в 2,5 раза, а на підприємствах дослідно-виробничої бази (саме тих, що дозволяють швидко довести наукові результати до впровадження у виробництво) – у більш як 23 рази [14].

Здійснювана економічна політика через кон'юнктурні та корисливі вигоди (дешева робоча сила) була спрямована на сировинне виробництво з низьким рівнем переробки ресурсів, як наслідок, високотехнологічний сектор став неза-

требуваним. У свою чергу, це сприяло зниженню попиту на наукові дослідження і розробки, які практично перестали фінансуватися. Витрати на одного науковця у нас є незрівнянно меншими, ніж середньосвітові, і дуже далекими від європейських стандартів. Це наочно демонструє таблиця 1.

З таблиці 1 видно, що в Україні найнижчі показники не тільки серед європейських держав, але навіть серед африканських країн, які тільки починають свій науково-технологічний розвиток і ще не накопили науковий потенціал такого рівня, як в Україні. А ми почали його нищити, що стало причиною падіння наукомісткості ВВП, про що свідчать дані таблиці 2.

Таблиця 1
Щорічні витрати на одного науковця *
(тис. дол.)

	Витрати на 1 дослідника
Увесь світ.....	190,4
Північна Америка.....	297,9
Республіка Корея.....	200,9
Європейський Союз.....	163,4
Африка.....	106,1
Україна.....	9,3

* Складено автором за [14].

Динаміка наукомісткості ВВП в Україні *

Таблиця 2

(%)

Показник	Р о к и									
	1991	1992	1993	1994	1995	1999	2004	2007	2013	2015
Наукомісткість ВВП.....	2,4	1,5	1,4	1,3	1,2	1,2	1,2	0,9	0,8	0,6

* Складено автором за [14].

Як бачимо, за роки незалежності Україна, маючи на початку свого державного становлення дуже пристойний, навіть для найрозвинутіших країн Європи, показник наукомісткості ВВП (2,4%), надалі постійно скорочувала інвестиції в науку. У 2015 р. наукомісткість ВВП скоротилася в 4 рази і становила 0,6%. Якщо врахувати високий рівень “тінізації” української економіки, то наукомісткість реально не перевищує 0,4% ВВП. Така тенденція є протилежною світовій тенденції. Остання полягає в тому, що наукомісткість ВВП неухильно зростає (загальносвітове значення даного показника збільшилося з 2,1% у 2000 р. до майже 2,4% у 2014 р., а, наприклад, у Республіці Корея – з 2,3 до 4,3%), то у нас все навпаки: ми “докотилися” вже до 0,6%.

У 2015 р. вченими нашої країни була підготовлена Національна доповідь “Інноваційна Україна – 2020”, в якій зроблено акцент на переході від відтворювального до інноваційного типу розвитку та інноваційно-мережевої економіки [15]. Проте цього в реальному житті не відбувається. В Україні рівень фінансування значно відстає від витрат на дані цілі в розвинутих країнах. Такий стан перешкоджає інноваційній діяльності (ІД), що стримує модернізацію виробничого потенціалу. Ухвалений у 2015 р. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, який мав сприяти відродженню наукового потенціалу країни, досі залишається лише добрими намірами. Владна еліта продовжує курс на зменшення цієї сфери і економію бюджетних коштів. Так, у 2016–2017 рр. в Україні витрати всіх секторів на виконання наукових досліджень і розробок становили 0,5% ВВП, тоді як відповідний середній рівень по країнах ЄС – 2% (у стратегії “Європа-2020” Європейська комісія поставила завдання довести обсяги фінансування цієї сфери у 2020 р. до 3% ВВП). В Україні фінансування сфери досліджень і розробок з державного бюджету у 2013 р. становило близько 0,4% ВВП, у 2014–2015 рр. воно

зменшилося до 0,3%, а у 2016–2017 рр. – до 0,2% ВВП. У 2018 р. планується незначне збільшення обсягів бюджетного фінансування – до 0,25% ВВП [16]. Не викликає сумнівів, що, не збільшивши нарощування капітальних інвестицій в інноваційну сферу національної економіки, змінити її архаїчну структуру не вдасться, отже, водночас посиляться тенденція технологічної примітивізації виробництва. Частка переробної промисловості в Україні становить лише 12% ВВП, тоді як у Туреччині та Польщі – 18%, у Словаччині – 21%, а в Південній Кореї – 30%. Здавалося б, порятунком – у вітчизняному ІТ-секторі, який за 15 років розвинувся з нуля, і сьогодні його вклад у ВВП становить майже 5%. Але навіть тут превалює сировинний низькомаржинальний аутсорсинг, який досить рідко генерує кінцевий продукт. Як правило, він “вмонтований” в інші ланцюжки доданої вартості *.

У сучасній економічній політиці нашої країни дуже важливо відмовитися від диктату МВФ і моделі ортодоксального монетаризму. Перебуваючи під абсолютним впливом МВФ, країна приречена на перманентну макроекономічну депресію. Зокрема, керівництво НБУ, будучи слухняним інструментом МВФ, постійно провокує хронічний грошовий голод у реальному секторі економіки, перетворюючи країну на фінансову, фактично колоніальну залежність. НБУ не став кредитором національної економіки, а перетворився переважно на обмінний пункт, підтвердженням чого є завищені кредитні ставки. Це спричиняє зростання витрат виробництва підприємств, які беруть кредити, що призводить до падіння їх рентабельності.

Не можна допустити перетворення національної економіки на високотехнологічного і дешевого донора ТНК. Зайшовши на внутрішній ринок України, останні, використовуючи українську дешеву робочу силу, в тому числі розробників нових інноваційних продуктів, стануть їх власниками. Це дасть їм можливість реалізувати створені нові товари на світовому ринку за світовими цінами, що не дозволить, з одного боку, купувати даний товар переважній більшості українців, а з іншого – перетворити національну економіку на інноваційну.

Важливе значення у процесі формування нової моделі розвитку належить програмі стратегічного розвитку України (вона досі відсутня). Без неї про жодні трансформаційні процеси у країні не може йтися, що підтверджує наш сумний досвід. Стратегія розвитку повинна враховувати плюси і мінуси нашого минулого, а також нових явищ, що відбуваються в навколишньому світі під впливом ІТР, глобалізації та природних катаклізмів. Таку програму слід розвивати на основі інтегральної соціальної науки та технологічному обґрунтуванні, які сприяють оновленню виробництва, наближають його до світових стандартів і забезпечують соціально-економічні потреби українського народу відповідно до адекватних сучасних світових нормативів. Це ставить на порядок денний пошук нової концепції соціально-економічного розвитку як пріоритетне завдання. Природно, що перетворити її на реальність можливо за наявності нової соціально-економічної теорії. Остання має стати науковою базою для адекватної політики, довгострокової стратегії розвитку країни з урахуванням усіх сфер її суспільного життя – економічної, соціальної, духовно-культурної, етнонаціональної та релігійно-конфесійної. По-перше, вибір стратегії розвитку майбутнього суспільства повинен враховувати основні тренди світової спільноти. Насамперед, ідеться про те, що подальший розвиток суспільства визначатиметься діапазоном інформаційно-мережевої економіки. По-друге, стратегію слід формувати з урахуван-

* За счет чего Украина сможет уйти от имиджа “сырьевого придатка” // Бизнес. – 2017. – 27 березня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://business-journal.com.ua/biznes/item/634-zazerkale-ukrainskoj-torgovli>.

ням того, що економічний, соціальний, культурний і гуманітарний комплекси кожної країни зумовлені багатьма об'єктивними обставинами, що історично склалися протягом багатьох століть. Ігнорування цього у стратегії буде провальним, у чому переконує досвід багатьох країн світу, в тому числі України. По-третє, стратегічна програма повинна консолідувати переважну більшість нації, забезпечувати злагоду між різними соціальними, національними, етнічними, релігійними групами. Це можливо при досягненні взаємозв'язку інноваційних технологій і зростанні соціального благополуччя всіх верств суспільства, подоланні аномальної майнової диференціації в доходах, демографічної кризи і прискореної міграції молодих людей, а також при вирішенні проблем, спричинених екологічними катаклізмами, дбайливому ставленні людей до навколишнього природного середовища.

Багаторічний досвід трансформації української економіки довів, що становлення високотехнологічного укладу на основі науково обгрунтованої програми розвитку не повинно здійснюватися тим чи іншим фінансово-монополістичним угрупованням, якоюсь партією в парламенті. Ліберальна бюрократія вибудувала інститути влади, які пишуть закони, інструкції, визначають порядок своєї роботи і при цьому ні за що не відповідають. Ліберальна бюрократія, як переконує реальність, є набагато небезпечнішою за радянську. Остання була під “залізним ковпаком” і жорстко контролювалася відповідними інститутами. Нинішня українська бюрократія абсолютно вільна і безкарна. Вона сама створює інститути, пише закони, інструкції, визначає порядок своєї роботи, добудовуючи тим самим відсутні органи. Насторожує те, що при постійних заявах про згубну роль радянської бюрократії, яка стримувала впровадження ринкових методів господарювання, кількість співробітників в інститутах влади за нинішнього режиму багаторазово перевищує їх кількість за радянської доби. Але ж при останній була тотальна державна власність, якою управляли чиновники, а нині домінує приватна власність. Виникає запитання: “Чим займається безперервно зростаюча нинішня бюрократія?”. Відповідь очевидна: розпорошенням бюджетних коштів. Дане явище є характерним для всіх країн з ринковою економікою, про що так влучно зауважив відомий англійський соціолог і сатирик Паркінсон. У своїй знаменитій книзі “Закон Паркінсона та інші памфлети” він пише: “Оскільки у міністерства є бюджет, ніхто не запитає, бути цьому міністерству чи не бути. Воно витрачає, отже, існує”. Звідси робиться обгрунтований висновок: “Ні про яку економію не може йтися, поки державний дохід підганяється під державні витрати” [17, с. 150, 169].

На нашу думку, суб'єктом, який може радикально змінити створену кримінально-мафіозну систему, що понад чверть століття базується на впровадженні нео-ліберальної теорії в економіку України, є держава, роль якої як суб'єкта розробки національної інноваційної системи передбачає:

- припинення наявної згубної в Україні в період реформ практики зменшення державних наукових витрат у ВВП до мізерних величин, тоді як розвинуті країни цю частку довели до 8% і неухильно збільшують її. Разом з тим у країнах Заходу зростає роль корпорацій у відтворенні людського капіталу. Частка соціальних інвестицій зростає за рахунок великого капіталу США і становить близько 40%. Очевидно, що Українська держава повинна перетворитися на активного інвестора фінансових коштів у народне господарство і відтворення людського капіталу, що сприяло б забезпеченню його оптимальної структури та формуванню інформаційного суспільства;

- збереження державного контролю над стратегічними напрямками інноваційних об'єктів, який би слугував надійним підґрунтям їх безпеки. Держава по-

винна припиняти будь-які спроби вкладання інвестицій у специфічні нематеріальні активи, якими є, наприклад, так званий гудвіл (goodwill) — особливий вид нематеріальних активів, пов'язаний з репутацією компанії. Йдеться про вартість бренда або так званого корпоративного духу. Країні, в якій домінує індустріально-архаїчна економіка з практично відсутнім інноваційним сектором, навряд чи доцільно використовувати кошти ВВП на такі досить дорогі заходи;

— відповідність вищим пріоритетам при створенні інноваційної системи правових, організаційних і регламентуючих нормативів, а також інструментів, що забезпечують інноваційну діяльність.

Увірватись у “країну чудес” (блокчейн, штучний інтелект, які змінять світ) Україні в найближчі 15–20 років не вдасться. Та й навряд чи всі досягнення названих відкриттів нам необхідні. Біткоїн, скажімо, являє собою нове казино, наслідками функціонування якого є систематичне падіння бірж і багатомільйонні крадіжки доларів. Відомо й те, що в кожній новій технології велике “відро” дьогтю. Як свідчить закон Старджона, 90% чого завгодно на світі — дурниці. Світу загрожує цифрова колонізація. Через Інтернет здійснюється тотальне стеження, відбувається маніпулювання свідомістю, пропагується торгівля наркотиками, педофілія та ін. Важливу роль у контролюванні та запобіганні “таким нововведенням” має відігравати держава.

Формування інформаційного суспільства та економіки знань потребує докорінних змін структури національної економіки, радикальної реформи освіти і науки, що можливо здійснити шляхом державного стратегічного планування. Останнє може бути проведено на базі перспективної соціально-економічної політики, метою якої, за висловом Д. Львова, є моральне відтворення суспільства і людини. Досягнення зазначених цілей можливе через модернізацію і трансформацію соціально-економічної системи. Мається на увазі за змістом. Під модернізацією слід розуміти зміну базових технологій, насамперед у сфері виробництва. Вона відбувається безперервно під впливом науково-технічного прогресу і повинна бути вихідним пунктом стратегічного планування.

Для української економіки, з урахуванням її нинішнього стану (який майже на 50% скоротився порівняно з 1990 р.), а також деформованої структури та диференціації в розміщенні продуктивних сил у країні, найбільш прийнятною теорією економічного зростання може бути модель, розроблена в першій половині минулого століття Р. Харродом і Є. Домаром. Її суть полягає в тому, що економічне зростання є прямо пропорційним обсягу інвестицій і обернено пропорційним капіталомісткості продукції. Господарська практика XX — початку XXI ст. переконує, що за кожним процентом зростання економіки стоять конкретні обсяги інвестицій.

На нашу думку, нова модель розвитку насамперед повинна:

— оцінити рівень розвитку областей країни, їх диференціацію соціально-економічної нерівності; виокремити в кожній області об'єкти економіки та інфраструктури, які повинні стати центрами економічного зростання;

— визначити спеціалізацію кожної області, виходячи з наявності корисних копалин, природно-кліматичних та інших особливостей даного регіону, його традиційних виробничо-територіальних зв'язків з іншими регіонами і країнами.

Даний підхід у програмі стратегічного планування дозволить раціонально забезпечити виділення областям коштів як з державного, так і з обласних бюджетів. Це створить сприятливі умови для розвитку регіонів, збільшення кількості робочих місць для місцевих жителів, що сприятиме припиненню міграції працездатного населення в столицю та інші розвинуті центри України, а також за межі нашої країни.

Таким чином, формування інформаційної економіки вимагає системних спільно-узгоджених зусиль держави, бізнесу і громадськості, які б сприяли розробці та впровадженню *Стратегії комплексної загальнонаціональної програми формування інформаційного суспільства в Україні*.

Висновки

У процесі дослідження встановлено основні підходи до інформаційної економіки, особливості її формування та суперечності, що виникають. Це дозволило визначити, що вона істотно покращує технології у процесі суспільного виробництва, перетворює інформацію та цифру на визначальний продукт і форму багатства. Природним середовищем, в якому відтворюється така економіка, стає мережа. Водночас нові технології значно скорочують кількість людей, потрібних для виробництва споживаних людством благ, роблять реальний сектор виробництва на порядок менш рентабельним, ніж створення технологій, дизайн і маркетинг, і тому він програє їм конкуренцію на всі види ресурсів. Відповідь на ці виклики часу не може дати якась одна із суспільних наук: економіка, соціологія, філософія, психологія. Це зумовлює необхідність переходу до інтегрального підходу даних наук. Визначення деяких основних особливостей стану української економіки під час багаторічних трансформацій та експериментів в Україні дозволяє аргументувати необхідність її переходу до нової державної політики, яка спиратиметься на науково обгрунтовану стратегію. Остання повинна враховувати, з одного боку, ресурсні можливості нашої країни, сировинну структуру нашої економіки, її географічне положення і зовнішньоекономічні зв'язки, а з іншого — значне відставання вітчизняної науки від рівня розвитку науки в розвинутих країнах. Подолати таке відставання можливо лише на основі значного зростання фінансування шляхом спільних зусиль держави і приватних компаній.

Список використаної літератури

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура ; [пер. с англ.] ; [под ред. О.И. Шкаратана]. — М. : ГУ ВШЭ, 2000. — 608 с.
2. Артёмов Т.И., Гриценко А.А., Кричевская Т.А. и др. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем : моногр. ; [под ред. А.А. Гриценко]. — К. : Ин-т экон. и прогнозир. НАН Украины, 2013. — 580 с.
3. Мейсон П. Посткапитализм. Путеводитель по нашему будущему. — М. : Ад Маргинем Пресс, 2016. — 416 с.
4. Рифкин Дж. Третья промышленная революция. Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом ; [пер. с англ.]. — М. : Альпина нон-фикшн, 2014. — 410 с.
5. Гриценко А.А. Архитектоника економічної безпеки : моногр. — К. : НАН України, Ін-т экон. та прогнозир. НАН України, 2017. — 224 с.
6. Буткалюк В.А. Социологическое измерение современной социально-экономической системы // Економіка: теорія та практика. — № 2. — 2017. — С. 13–17.
7. Чандрасекхар С.П., Гош Дж. Насколько неравны мировые доходы? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/analysis/view/129983/>.
8. Горц А. Нематериальное. Знание, стоимость и капитал. — М. : Изд. дом Гос. ун-та Высшей школы экономики, 2010. — 208 с.
9. Басу К. По ту сторону невидимой руки: Основания новой экономической науки ; [пер. с англ.] ; [под ред. И. Чубарова]. — М. : Изд-во Института Гайдара, 2014. — 432 с.
10. Маркс К., Энгельс Ф. Твори. — Т. 1.

11. Гегель Г.В.Ф. Соч. — Т. IX.
12. Куш А. Бой с тенью. Почему теневая экономика позволит украинцам жить, как полякам // Деловая столица. — 2017. — 6 ноября [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.dsnews.ua/economics/boy-s-tenyu-pochemu-tenevaya-ekonomika-pozvolit-ukraintsam-03112017220000>.
13. Богдан Т. Внешняя финансовая уязвимость как предвестник будущих кризисов // Зеркало недели. — 2018. — 13 июля [Электронный ресурс]. — Режим доступа : https://zn.ua/macrolevel/vneshnyaya-finansovaya-uyazvimost-kak-predvestnik-buduschih-krizisov-289055_.html.
14. Малицкий Б., Попович А. Украинская наука: куда ведет политика “урезания” // Зеркало недели. — 2016. — 8 октября [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://gazeta.zn.ua/science/ukrainskaya-nauka-kuda-vedet-politika-urezaniya-_.html.
15. Інноваційна Україна 2020 : Національна доповідь ; [за ред. В.М. Гейця та ін.]. — К. : НАН України, 2015. — 336 с.
16. Богдан Т. Разрушение украинской науки как следствие кланово-олигархического строя // Зеркало недели. — 2018. — 7 апреля [Электронный ресурс]. — Режим доступа : https://zn.ua/SCIENCE/razrushenie-ukrainskoy-nauki-kak-sledstvie-klanovo-oligarhicheskogo-stroya-280531_.html.
17. Паркинсон С.Н. Закон Паркинсона и другие памфлеты. — М. : Прогресс, 1976. — 448 с.

References

1. Kastells M. *Informatsionnaya Epokha: Ekonomika, Obshchestvo i Kul'tura* [The Information Age: Economy, Society and Culture]. Moscow, SU HSE, 2000 [in Russian].
2. Artomova T.I., Gritsenko A.A., Krichenskaya T.A., et al. *Ierarkhiya i Seti v InstitutSIONal'noi Arkhitektonike Ekonomicheskikh Sistem* [Hierarchy and Networks in the Institutional Architectonics of Economic Systems]. A.A. Gritsenko (Ed.). Kyiv, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, 2013 [in Russian].
3. Mason P. *Postkapitalizm. Putevoditel' po Nashemu Budushchemu* [PostCapitalism: A Guide to our Future]. Moscow, Ad Marginem Press, 2016 [in Russian].
4. Rifkin J. *Tret'ya Promyshlennaya Revolyutsiya. Kak GorizontaI'nye Vzaimodeistviya Menyayut Energetiku, Ekonomiku i Mir v Tselom* [The Third Industrial Revolution. How Lateral Power Is Transforming Energy, the Economy and the World]. Moscow, Alpina non-fiction, 2014 [in Russian].
5. Grytsenko A.A. *Arkhitektonika Ekonomichnoi Bezpeky* [Architectonics of Economic Security]. Kyiv, NAS of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine, 2017 [in Ukrainian].
6. Butkalyuk V.A. *Sotsiologicheskoe izmerenie sovremennoi sotsial'no-ekonomicheskoi sistemy* [Sociological measurement of the modern social and economic system]. *Ekonomika: teoriya ta praktyka — Economics: theory and practice*, 2017, No. 2, pp. 13–17 [in Russian].
7. Chandrasekhar C.P., Ghosh J. *Naskol'ko neravny mirovye dokhody?* [How unequal are world incomes?], available at: <http://www.warandpeace.ru/ru/analysis/view/129983/> [in Russian].
8. Gorz A. *Nematerial'noe. Znanie, Stoimost' i Kapital* [L'Immateriel. Connaissance, Valeur et Capital]. Moscow, SU HSE, 2010 [in Russian].
9. Basu K. *Po tu Storonu Nevidimoi Ruki: Osnovaniya Novoi Ekonomicheskoi Nauki* [Beyond the Invisible Hand: Groundwork for a New Economics]. I. Scubarov (Ed.). Moscow, Gaidar Institute, 2014 [in Russian].

10. Marx K., Engels F. *Tvory. T. 1* [Works. Vol. 1] [in Ukrainian].
11. Hegel G.W.F. *Sochineniya. T. IX* [Works. Vol. IX] [in Russian].
12. Kushch A. *Boi s ten'yu. Pochemu tenevaya ekonomika pozvolit ukrainsam zhit', kak polyakam* [A fight with a shadow. Why the shadow economy will allow Ukrainians to live like the Poles]. *Delovaya stolitsa – DsNews*, November 6, 2017, available at: <http://www.dsnews.ua/economics/boy-s-tenyu-pochemu-tenevaya-ekonomika-pozvolit-ukrainsam-03112017220000> [in Russian].
13. Bogdan T. *Vneshnyaya finansovaya uyazvimost' kak predvestnik budushchikh krizisov* [External financial vulnerability as a harbinger of the future crises]. *Zerkalo nedeli – Mirror Weekly*, July 13, 2018, available at: https://zn.ua/macrolevel/vneshnyaya-finsanovaya-uyazvimost-kak-predvestnik-buduschiy-krizisov-289055_.html [in Russian].
14. Malitskii B., Popovich A. *Ukrainskaya nauka: kuda vedet politika "urezaniya"* [Ukrainian science: where the "cuts" policy leads to]. *Zerkalo nedeli – Mirror Weekly*, October 8, 2016, available at: http://gazeta.zn.ua/science/ukrainskaya-nauka-kuda-vedet-politika-urezaniya-_.html [in Russian].
15. *Innovatsiina Ukraina 2020: Natsional'na Dopovid'* [Innovative Ukraine 2020: National Report]. V.M. Heyets et al. (Eds.). Kyiv, NAS of Ukraine, 2015 [in Ukrainian].
16. Bogdan T. *Razrushenie ukrainskoi nauki kak sledstvie klanovo-oligarkhicheskogo stroya* [Destruction of Ukrainian science as a consequence of the clan-oligarchic system]. *Zerkalo nedeli – Mirror Weekly*, April 7, 2018, available at: https://zn.ua/SCIENCE/razrushenie-ukrainskoy-nauki-kak-sledstvie-klanovo-oligarhicheskogo-stroya-280531_.html [in Russian].
17. Parkinson S.N. *Zakon Parkinsona i Drugie Pamflety* [Parkinson's Law, and Other Studies in Administration]. Moscow, Progress, 1976 [in Russian].

*Стаття надійшла до редакції 25 вересня 2018 р.
The article was received by the Editorial staff on September 25, 2018.*